

STANDART

Litteraturmagasinet

Anmeldelser af ny litteratur

6. ÅRGANG NUMMER 1 • MARTS-MAJ 1992

Mellemøsten

Mellemøstlig kultur er andet end mavedans og religiøs fundamentalisme. Læs om bl.a. moderne arabisk, tyrkisk og iransk litteratur — og Cupido.

Standart anmelder Si over tres anmeldelser bl.a. Bergman, Atwood, Lenz, Enquist, Cela, Fante, Pinter, Skou-Hansen, Rimbaud, Kodal, Arnbak, Bukdahl, Schneider, Canetti, Ribeiro, Moravia og Brink.

I Standretten reflekterer Lars Morell fra rygliggende position på sofaen over loftets metafysik.

Montalban

Den egensindige, spanske magtkritiker og krimiforfatter Manuel Vásques Montalban, har besøgt Danmark. Standart havde spionmikrofoner i TV-køkkenet, TV-sporten og Pinkerton-klubben.

Saramago

Portugals store romanforfatter, José Saramago - herhjemme aktuel med »Historien om Lissabons belejring« - har hittet igen isit hjemland med en ateists udlægning af Jesu liv og død.

Kafka

Læs om Franz Kafkas dagbøger: de afslører kønnets glæde og fornedrelse, skriftens fortvivlelse og eufori, skylden og uskylden — og et stærkt ønske om at meddele sig til andre.

20,-

Den arabiske litteratur — endnu en antologi-litteratur?

Af Peter Q. Rannes

I efteråret 1988 bekendtgjorde det svenske Akademi, at årets Nobelpris i litteratur gik til den ægyptiske litteraturs nestor, Naguib Mahfuz. Selvom nogle også denne gang — som andre gange, hvor prisen ikke blev givet til Graham Greene — mente, at prisen egentlig var tilfaldet endnu en ukendt, etnisk litteratur og ikke nogen bestemt forfatter, var der vel visse forventninger til denne nye litteratur, som prisuddelingen givetvis ville hjælpe frem til de vestlige læsere.

Den arabiske litteratur! Hvilke perspektiver ved forestillingen om en litteratur fra denne — for Vesten — den anden kultur? Tusind og en Nats Eventyr-agtige romaner, kaotiske og komplekse verdener i tilsvarende tekster, arabien mystik, islams slør, en ny og ukendt litteratur, og — til at læse den vestlige tørst for det nye, og specielt for en ny litteratur — måske en ny slags litteratur? Tidligere er det jo sket, at Vesten har opdaget en anden kulturs litteratur, også hjulpet på vej af Nobels litteraturpris. Den latin-amerikanske litteratur har således beriget os og vores litteratur med en ny litterær verden og f.eks. føjet den såkaldte magiske realisme til vores litterære univers.

Så hvorfor ikke også denne gang?

Tilfældet Mahfuz

Skal man tro de anmeldelser, som Naguib Mahfuz blev mødt med, da han i foråret '89 for første gang udkom på dansk, var der ingen ny og spændende litteratur at opdage i den arabiske litteratur. Og absolut ingen ny litteratur. Trods mange pæne ord var der flere steder en slet skjult skuffelse at registrere. Det mest rosende, der blev skrevet om Mahfuz »Midaqgyden« var, at den var sprællevende. Ellers lød dommen, at der var tale om nobelt håndværk og folkelig underholdning, og at romanen ikke overbeviste om Mahfuz' nobelprisformat. Da to andre Mahfuz-romaner fulgte i efteråret '89, var anmeldernes modtagelse af dem ikke meget bedre.

Litterær arabisk tradition

Formentligt kan den kunstneriske udtryksform, som vi her i Vesten benævner romanen, og stolte hylde som helt vores egen opfindelse, via middelalderens franske og spanske ridderromaner føre sine aner tilbage til den arabiske folkefortælling á la »Tusind og en Nats Eventyr«. Men da forfatterne i den såkaldte arabiske renæssance i slutningen af forrige århundrede så sig om efter et moderne fiktionsprosaudtryk, måtte de alligevel gribe efter Vestens roman- og novelleform. Trods en flot litterær fortid bevirkede særegne litterærhistoriske omstændigheder, at den arabiske litteratur ikke kunne bruge sin lit-

terære arv.

Den litterære tradition indeholdt ikke megen fiktionsprosa. Smukke, klassiske digte, der kan dateres tilbage til førislamisk tid (det 6. og 7. århundrede), og som pga. det arabiske sprogs uforanderlighed stadig er læselige og forståelige op i moderne tid, kunne den fremvise. Fiktionsprosaen derimod indskrænkede sig til den århundreder gamle al-Maqamaform, en slags novelle i rimet prosa. Men pga. mindst 600 års litterær stagnation under fremmed herredømme (Mongoler, Osmanere etc.) og en klassisk forkærlighed for det smukke udtryk var denne prosaform, som mange af de poetiske former, i det 19. århundrede endt som stivnede versformer af forstenede sproglige øvelser, tomme sproglige skaller, som ved plagieren på plagieren var berøvet ethvert indhold. Og som en begyndende moderne, indholdsfo- kuseret prosalitteratur måtte tage afstand fra.

Den arabiske renæssances prosalitteratur startede på et absolut nulpunkt, uden tradition og uden et brugbart prosasprog, sikkert inspireret af Vestens prosalitteratur, og derfor uden en naturlig forbindelse til de rige mundtlige fortælletraditioner, som stadig i slutningen af det 19. århundrede var intakte og i levende brug.

De første mange årtiers prosalitteratur, der hovedsageligt bestod af oversættelser af europæisk prosa og semi-fiktive prosatekster, havde da først og fremmest betydning for fremskrivningen af et brugbart prosasprog. Den roman, som de arabiske litteraturhistorikere almindeligvis betragter som den første arabiske roman, ægypteren Muhammad Husayn Haykals Zainab, ligger helt fremme i 1913. I de følgende år var der en del spredt fægtning i genren (og i novelle-genren), men man skal helt frem til efter 2. verdenskrig før der er tale om en homogen prosalitteraturtradition. Og her var en af hovedmændene Naguib Mahfuz, der romandebuterede i 1939.

Selvom etableringen af denne prosalitteratur på mange måder skete efter samme mønster, som etableringen af den vestlige prosalitteratur i det 18. og 19. århundrede, var væsentlige forhold anderledes. Og problemerne var større. Det er vigtigt at forstå. Selvfølgelig er det muligt at argumentere for, at de større problemer skyldtes, at genren kom unaturligt udefra, fra Vesten, og derfor ikke havde den immanente forbindelse til det bagvedliggende samfund, som

Den arabiske fiktionsprosa breder sig horisontalt dér, hvor vestens prosa har sit målrettede forløb. Skønt en sådan bredde kan findes i den vestlige litteratur, er der en væsentlig forskel, hvis årsag skal søges i den arabiske litteraturs særlige historie og karakter

vi i Vesten gerne ser på alle niveauer i vores romanform. Men der var i den arabiske kultur et kunstnerisk og soci- alt behov for den nye genre. Det må alene genrens vedholdenhed i de første svære år og dens udbredelse i de seneste år bevidne.

Diglossi

To aspekter af de sproglige problemer har haft stor betydning for den arabiske prosalitteraturs udvikling. For det første synes den kraftigt skræmmende negative påvirkning fra de mange århundredes litterære tomgang at have bevirket en slags poesiforskrækkelse hos de prosalitterære forfattere. Trods det arabiske sprogs næsten naturlige tilbøjelighed til og forkærlighed for at forme sig poetisk og velklingende var det poetiske i prosaen nærmest bandlyst: ethvert forsøg på at udtrykke sig poetisk førte direkte tilbage til de forrige århundredes litterære plagieren og signalerede kun indholdsløshed. For det andet udgjorde det arabiske sprogs diglossi — det særegne forhold at der var (og stadig er) forskel på det talte og det skrevne arabiske sprog — et seriøst problem for en moderne prosalitteratur.

Mens det skrevne sprog er det klassiske arabiske (al-fusha), som en gang for alle er grammatisk og ortografisk fastlagt af Koranen, og som er fælles for hele den arabiske verden, fra Marokko i vest til Irak i øst, er det talte sprog (al-'ammiyya) den lokale 'dialekt' (lidt misvisende, men bedre udtryk findes ikke) og som sådan forskellig fra land til land. Dette betyder at f.eks. en ægypter og en marokkaner kan skrive sammen og uden besvær forstå hinanden, mens de ved verbal kontakt og med hver sin dialekt kun vanskeligt kan gøre sig forståelige over for hinanden. Med mindre de da taler al-fusha, som overalt fungerer som det officielle sprog (i TV, på radio, i parlamenterne, på højere læreanstalter etc.).

Den moderne prosa, som altid kræver en vis portion formel 'realisme', mødte i sin tidligste fase en forhindring i denne sproglige tvedeling. Realisterne fra den litterære bevægelse »Den Nye Skole« (al-Madrassa al-Haditha) i Ægypten (omkr. 1923) kom i tvivl om, hvorvidt det skrevne arabiske, al-fusha, var i stand til realistisk at formidle den virkelighed, som på sin vis foregik på al-'ammiyya, det talte sprog. Man forsøgte at bruge talesprog i dialogen, mens beskrivelserne forblev i al-fusha. Endda blev der forsøgt skrevet no-

veller udelukkende på tale-sproget. Det samlede resultat blev, at prosasproget ændrede sig således, at det kom nærmere på det talte uden dog at bryde med den klassiske grammatik andre steder end i dialogerne.

Arabisk bredde og europæisk forløb

Den moderne arabiske prosa har derfor gennemløbet et forløb, der på sin vis er modsat det vi har set i den vestlige prosalitteratur. Den begyndte som en nøgtern, knap og realistisk prosa, barberet for alt overflødig, og herfra har den skullet udvik-

roman »Hadith al-nisf mitr« (ca. 'Halvmeter tilfældet', Kairo 1962) beskriver det første møde mellem to unge mennesker:

Vi stod der ubekymrede, en del af denne bumpende bus, denne moderne, rystende æske, opmærksomme kun på hinanden, og hver af os gav sin sjæl, sin lykke og sin skæbne til varmen, som udsendes fra den andens krop.

Hun overså sit stoppested, og jeg glemte min mødetid. Billeder fulgte denne uforsigtige længsel, taget eller sete:

Mahfuz

le sig. Og det vel at mærke altid i skyggen af fortidens litterære dødvande, som advarsel om, hvor galt det kan gå, hvis sproget ikke holdes i ave og poesien får frit løb.

Den arabiske prosalitteratur vi møder i dag udfolder sig inden for, hvad man kunne kalde stilistisk realistiske rammer. Fra vores egen begrebsverden genkender vi en næsten socialrealistisk litteratur med solid fundering i de socialpolitiske problemer, som kendetegner denne del af verden. Men vi møder også en litteratur, som inden for disse rammer overskrider det umiddelbart realistiske og endda når en slags poetisk realisme. Som f.eks. når den ægyptiske forfatter Sabri Musa i den lille, smukke

[...] et træ i en café ved floden hænger ned over de to nyforlekedes bord, en tjener, der bøjer sig frem over et spørgsmål med kroppen og i hans mundvig et sarkastisk smil over en sådan tidlig følelses-mæssig kådhed, den unge dame bestiller orangejuice, og jeg, tyrkisk kaffe, med bare lidt sukker, om muligt.

Eksemplet viser tillige en fortælleteknisk bredde, en ikke-diskursivitet, som er karakteristisk for den arabiske fiktionsprosa, og som kan føres tilbage til den manglende epik i den arabiske litteraturtradition og især til sproget, hvor en grammatisk og tidlig bredde er fremherskende.

Denne det arabiske sprogs bredde gav — bedømt efter vestlig standard, indrømmet — den tidlige prosa store problemer med overhovedet at få den enkelte romans forløb til at hænge sammen, endda at videregive en simpel kronologi (problemer som den tidlige, vestlige fiktionsprosa aldrig har haft, tværtimod!). Men denne 'svaghed' synes efterhånden at være blevet vendt til en styrke: I den arabiske fiktionsprosa er den horisontale bredde dér, hvor vestens prosa har sin diskursivitet, sit forløb. Og selvom en sådan horisontal bredde kan findes i den vestlige litteratur, er der væsentlig forskel.

Mahfuz revisited

Genlæs vi Naguib Mahfuz's romaner — og andet oversat arabisk prosa — vil vi kunne forstå den roste detaljerigdom som netop værende en del af den arabiske prosas